

ДІЯЛЬНІСТЬ ПО ЗБИРАННЮ ДОКАЗІВ У ПОНЯТТЯХ (ТЕРМІНАХ) КПК УКРАЇНИ: КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ТА КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТИ

ГОЛУБОВ Артем Євгенович - кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, доцент кафедри права Національного аерокосмічного університету імені М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»

ORCID: 0000-0001-8608-4206

УДК 343.14

DOI 10.32782/NP.2021.1.25

Досліджено термінологію КПК України щодо позначення діяльності по збиранню доказів. Проаналізовано зміст таких термінів як: збирання, виявлення, отримання, подання доказів. Відмічено, що має місце одночасне або невідповідне за змістом використання законодавцем понять, що стосуються одного і того ж елементу доказування – збирання доказів. Відмічено, що це не сприяє правильному розумінню суб'єктами доказування характеру та способів дій по формуванню доказової бази, що знижує їх ефективність.

Ключові слова: кримінальне провадження; доказування; збирання доказів; виявлення доказів; отримання доказів; подання доказів.

Постановка проблеми

Ефективність доказування під час кримінального провадження безпосередньо залежить від правильного розуміння та належного застосування органами розслідування, прокуратури та судом положень КПК України, а також врахування ними рекомендацій криміналістики щодо технічних засобів збирання доказів, тактики проведення окремих слідчих дій та дотримання положень криміналістичної методики. Але в обох випадках значення має якість тієї термінології, яка використана при формулюванні кримінальних процесуальних норм або при опрацюванні криміналістичних рекомендацій. Адже недоліки законодавчої техніки доволі часто є причиною правових колізій або недостатньо ефективної реалізації норм кримінального процесуального права. Це актуалізує питан-

ня формування єдиного понятійного апарату, який би однаково тлумачився та застосовувався як у сфері кримінального процесу, так і криміналістики. Його належне опрацювання у правозастосовній діяльності, зокрема діяльності з доказування, є запорукою швидкого, повного та неупередженого розслідування та судового розгляду та правильного застосування Закону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питання доказування, враховуючи їх актуальність та значення для розвитку науки кримінального процесу та криміналістики, завжди були актуальним предметом наукових досліджень. У юридичній літературі як на рівні монографій [1], навчальних виданнях [2, 3], так і статей [13, 14] досліджувалися питання змісту діяльності із доказування, проблемам збирання та перевірки, поняття та видів доказів, критеріїв їх належності, достовірності, допустимості, тощо. Окрему увагу як щодо доказування, так і в цілому щодо судочинства привертала питання термінології кримінального процесу [6, 13]. Отримані результати сприяли удосконаленню регламентації в новому КПК України кримінальної процесуальної діяльності в цілому, зокрема і діяльності з доказування.

І хоча доказування у кримінальному провадженні в цілому віднайшло своє належне закріплення в КПК України, проте, це не свідчить, що зараз відсутня потреба подальшого його дослідження та удосконалення. Як

вказують фахівці, «це не означає, що всі наявні проблеми цілком вже вирішені» [1, с. 3]. Зокрема, недостатньо повно проаналізовано понятійний апарат КПК України при формулюванні статей, якими врегульована кримінальна процесуальна діяльність із збирання доказів, а також який використовується для опрацювання криміналістичних рекомендації. Принаймні мова йде про потребу його уніфікації, уточнення змісту окремих понять та формування взаємопов'язаної та взаємно узгодженої їх системи.

Метою статті є уточнення системи та змісту понять (термінів) КПК України щодо позначення діяльності по збиранню доказів.

Наукова новизна дослідження полягає в розкритті змісту та формування термінологічної системи, яка описує діяльність по збиранню доказів, для їх використання в кримінальному процесі та криміналістиці.

Виклад основного матеріалу

Реалізація положень КПК України відбувається через застосування в повсякденній діяльності дільничців, слідчих, прокурорів, суддів його приписів, якими визначено порядок кримінального провадження, зокрема, збирання доказів. Однією з умов належного сприйняття, усвідомлення та реалізації ними приписів КПК України є дотримання законодавцем вимог нормопроектної техніки. Проте, розуміння та тлумачення кримінальних процесуальних норм правозастосувачем може не збігатися із «духом» та «буквою» Закону, а навіть істотно відрізнятись чи навіть суперечити їм. І причиною цього може бути неоднозначність термінів, які відтворюють зміст норми права в статті закону.

Так, аналіз тексту КПК України засвідчує, що стосовно діяльності по збиранню доказів законодавець одночасно використовує різні поняття іноді схожі за змістом та значенням. Зокрема, у ньому вжито не тільки термін «збирання доказів», який більшість процесуалістів та криміналістів вважають базовим щодо позначення діяльності по включенню фактичних даних у процес доказування [2, с. 195; 3, с. 267]. Також використано інші поняття, які позначають у КПК України

подібні дії суб'єктів доказування: виявлення, отримання (одержання), здобуття, подання (надання), фіксація доказів (ст. ст. 5, 9, 14, 15, 17, 20, 22, 42, 64-1, 84, 86, 87, ч. 2 ст. 91, 93, 104, 223, ч. 5 ст. 223, 242, ч. 1 ст. 234, ч. 1 ст. 237, ч. 3 ст. 271, 386, 474)

В цьому контексті звернемо увагу на вимоги до використання понять при підготовці текстів нормативно-правових актів, зокрема це: точність термінології; відповідність визначення термінів змісту, який у нього вкладають літературознавці, вчені та юристи; різні слова не можуть вживатися для визначення одного поняття, а одне і те ж слово не може вживатися для визначення різних понять, вживання синонімів не допускається [4; 5]. У свою чергу в науковці вказують, що при формулюванні юридичних норм використовуються три види термінів: загальноновживані, спеціальні технічні та спеціальні юридичні, де використання загальноновживаних слів в законі можливе тільки в тому значенні, яке вони мають в літературній мові [6, с. 24]. Тому погодимося з думкою, що недотримання цих вимог призводить до того, що вираження одного і того ж поняття (думки) різними мовними засобами ускладнює їх сприйняття, і якщо правозастосувач бачить в законі різні знакові сигнали-терміни, то і намагатися діяти він буде теж по-різному [6, с. 35]. Отже, створюючи термінологічну модель, яка описує діяльність по збиранню доказів, слід дотримуватися вимог до підготовки текстів нормативно-правових актів. Це забезпечує створення ефективного засобу правового регулювання.

Аналіз тексту КПК України щодо позначення діяльності із збирання доказів свідчить, що у ньому використано загальноновживані слова (збирання, виявлення, отримання, одержання, подання), застосування яких «можливе тільки в тому значенні, яке вони мають в літературній мові». Вживання ж спеціально юридичних, зокрема криміналістичних термінів (приміром, ідентифікаційне поле, негативні обставини, сигналітична фотозйомка, топографічні ознаки письма) у КПК України відсутнє. Тому поняття (терміни), які характеризують збирання доказів у КПК України, повинні відповідати тому значенню, яке вони мають в літературній мові,

а їх зміст має бути уніфікованим по всьому його тексту. Такий підхід забезпечує однакове значення понять (термінів), яке їм надається вченими-юристами і практиками.

Розглянемо основні поняття «збирання», «виявлення», «отримання», «подання» доказів, як з позицій дотримання законодавцем у вимог нормопроектної техніки, так з позицій мовознавства та їх значення у сфері кримінального процесу та криміналістики.

Стосовно слова «збирати», враховуючи його значення [7, с. 347], то для дізнавача, слідчого, прокурора, спеціаліста «збирання доказів» означає вчинення ними в передбаченому КПК України порядку процесуальних дій з пошуку, виявлення та отримання із різних джерел (з різних місць і від різних осіб) та відбору з-поміж загального числа інших фактичних даних саме тих, які є належними до справи, зосередження та складання їх одне до одного, частину до частини в одному місці (кримінальній справі), нагромаджуючи їх (формування сукупності доказів), доки не з'явиться можливість всебічно, повно і неупереджено встановити всі обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. Зокрема у рішеннях Європейського суду з прав людини (далі – Суд) поняття «збирання» використано як характеристика етапу доказування, а саме як процесу формування сукупності допустимих та достатніх доказів для підтвердження певних обставин. Так, у справах «Зякун проти України» (п. 42), «Коробов проти України» (п. 82), «Шиянов проти України» (п. 24) [8; 9 10] збирання доказів Судом пов'язується із встановленням фактів справи та винних осіб, тобто предметом доказування, а саме поняття «збирання» означає окремий його етап.

З приводу значення слова «виявляти» (виявити, виявлять) [7, с. 122], то воно повинно використовуватися при позначенні результату пошуку чи дослідження, внаслідок яких певний об'єкт (предмет або явище) стає явним та доступним для вивчення і подальшого використання. Саме в такому контексті воно переважно і вживається у процесуальній та криміналістичній науці [3, с. 113]. Так, стосовно доказів, то їх виявлення слід розглядати як певний етап збирання – його результат, коли дізнавач, слідчий, прокурор,

спеціаліст виявляють якісь речі чи документи, наприклад, під час огляду, але доказами вони стануть лише у разі, якщо матимуть значення для кримінального провадження, та докладного описання у протоколі (ст. 85, п. 2 ч. 3 ст. 104, ч. 5 ст. 237). Тобто виявлення – це ще не кінцева дія в роботі із доказами. Адже фактичні дані спершу слід виявити (шукаючи, знаходити та зробити явним), а вже потім зафіксувати. І лише у такий спосіб вони отримують властивості доказу. Так, вказується, що термін «збирання» є тотожним терміну «формування» доказів, адже і у першому, і в другому випадку докази виявляються і фіксуються процесуальними засобами [1, с. 50]. Зокрема обшук та огляд проводяться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення (ст. ст. 234, 237 КПК України).

Стосовно слова «отримувати» [7, с. 659, 690], то в КПК України воно переважно вживається щодо дій, пов'язаних із тим, що від одного суб'єкта кримінального провадження за допомогою певних дій щось переходить до іншого, тобто в значенні «брати, приймати те, що надсилається, надається, вручається і т. ін.». Наприклад, це поняття в КПК України стосується таких випадків як: «несвоєчасне одержання повістки» (ст. 138), «суд після одержання клопотання» (ст. 187). Однак, у деяких випадках законодавець поняття «отримати», «збирати» використовує як синоніми, наприклад, у ст. 223 КПК. Вважаємо, що така синонімічність не є доцільною, адже вони мають різне значення, а тому в КПК України їх слід розрізняти. Наприклад, як це має місце у ч. 2, 3 ст. 93 КПК України, де слідчі (розшукові) дії, витребування та отримання речей, документів – це все способи (шляхи) збирання доказів. Інші науковці витребування та отримання доказів також визнають окремими, рівноцінними способами їх збирання [14, с. 136]. Використання поняття «отримання» щодо доказів саме як способу їх здобуття можна віднайти і в рішеннях Європейського суду з прав людини («Жуковський проти України» (п. 40) [11], «А. В. проти України» (п. 66) [12]). Їх аналіз вказує, що поняття «отримання» пов'язується саме із способом включення доказів до справи, а не характеризує його як таке, що охоплює ді-

яльність з виявлення, фіксації, витребування та отримання, закріплення і збереження доказів. Виходячи з такого розуміння поняття «отримання», пропозиція Р. В. Малюги, що його використання є більш прийнятним для позначення етапу доказування, ніж термінів «збирання» та «формування» доказів [13, с. 283], є недостатньо обґрунтованою.

Щодо поняття «подання» (подавати) [8, с. 820–821], то у тексті КПК України «подання доказів» або «подавати докази» слід розуміти як дії сторін стосовно вже наявних у їх розпорядженні доказів (зібраних та зафіксованих), які вони дають, передають, підносять, наприклад, суду. Цей висновок підтверджується текстом ст. 20 КПК України (підозрюваний, обвинувачений, виправданий, засуджений має право збирати і подавати докази), ст. 22 КПК України (сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів). Тобто законодавець явно розмежує поняття «збирання» та «подання» доказів, адже спершу сторони збирають (отримують, виявляють) докази, а вже потім подають їх.

Висновки

Узагальнюючи наведене з приводу понять (термінів) КПК України щодо позначення діяльності по збиранню доказів відмітимо наступне.

Регламентация в КПК України діяльності по доказуванню, зокрема, збиранню доказів, характеризується певними недоліками термінології. З метою підвищення її ефективності існує потреба в уточненні нормативних приписів, якими описаний зміст дій по збиранню доказів.

Збирання доказів є окремою складовою доказування, завдяки якому відбувається формування належної, допустимої, достовірної сукупності доказів та прийняття процесуальних і тактичних рішень під час кримінального провадження. Слід вказати на необхідність розмежування та використання в тексті КПК України понять «виявлення», «отримання», «подання» доказів саме в загальноживаному значенні, що потребує змін у тексті його статей.

З метою уніфікації термінології теорії доказів, науки кримінального процесу та кри-

міналістики пропонується таке розуміння змісту цих понять: 1) збирання доказів – врегульована КПК України діяльність суб'єктів доказування, яка здійснюється шляхом проведення передбачених кримінальним процесуальним законодавством дій, які здатні забезпечити подання суду належних, достовірних і допустимих доказів; 2) виявлення доказів – результат, пошуку (встановлення) або дослідження матеріалів (речей, документів, тощо), який отримано під час збирання доказів суб'єктами доказування; 3) отримання доказів – спосіб збирання доказів, який полягає у прийнятті суб'єктом доказування наданих на його вимогу чи переданих йому добровільно фізичними чи юридичними особами доказів; 4) подання доказів – процесуальна дія суб'єкта доказування, з передачі слідчому, прокурору, слідчому судді, судді (суду) доказів.

Перспективними напрямками досліджень питань збирання доказів є висвітлення повноти його правової регламентації, як і регламентації способів та методів, у тому числі криміналістичних, його здійснення. Це сприятиме якісному та ефективному правозастосуванню, досягненню завдань кримінального провадження, зокрема для охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження.

Література

1. Грошевий, Ю. М., Стахівський С. М. Докази і доказування у кримінальному процесі [Текст]. Київ : Вид. Фурса С.Я., 2006. 272 с.
2. Кримінальний процес : підручник / за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Х. : Право. 2013. 824 с.
3. Криміналістика : підручник : у 2 т. Т. 1 / за заг. ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Малярової. Харків, 2018. 384 с.
4. Методичні рекомендації щодо розроблення проектів законів та дотримання вимог нормопроектної техніки : Мін'юст України; Рекомендації від 21.11.2000 № 41. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0041323-00>
5. Про затвердження Правил підготовки проектів актів Кабінету Міністрів

України : Кабінет Міністрів України; Постанова, Правила від 06.09.2005 № 870. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/870-2005-%D0%BF>

6. Савицкий В.М. Язык процессуально-го закона (вопросы терминологии). М.: Издательство «Наука». 1987. 291 с.

7. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К. : Ірпінь : ВТФ „Перун”, 2002. 1440 с.

8. Справа «Зякун проти України» (Заява № 34006/06) : Рішення Європейського суду з прав людини від 25 лютого 2016 року URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_b55

9. Справа «Коробов проти України» (Заява № 39598/03) : Рішення Європейського суду з прав людини від 21 липня 2011 року URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_790

10. Справа «Шиянов проти України» (Заява № 12552/09) : Рішення Європейського суду з прав людини від 2 червня 2016 року URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/ru/974_b34

11. Справа «Жуковський проти України» (Заява №31240/03) : Рішення Європейського суду з прав людини від 03.03.2011 URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/974_714

12. Справа «А.В. проти України» (Заява № 65032/09) : Рішення Європейського суду з прав людини від 29 січня 2015 року URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_a77

13. Малюга Р. В. Доказування в кримінальному процесі: проблеми визначення структурних елементів. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. 2013. Вип. 11. С. 280-283.

14. Азаров Ю. І., Хабло О. Ю., Конюшенко Я. Ю. Окремі питання збирання доказів у кримінальному провадженні. Юридична наука. 2015. № 5. С. 135-141. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jnn_2015_5_16

HOLUBOV Artem, PhD in Law, Senior Scientist Researcher, Assistant Professor of the Law Department, National Aerospace University "Kharkiv Aviation Institute". Kharkiv, Ukraine.

ACTIVITIES FOR COLLECTING EVIDENCE IN THE CONCEPTS (TERMS) OF THE CPC OF UKRAINE: CRIMINAL PROCEDURAL AND CRIMINAL ASPECTS

The subject of the study is a system of concepts (terms) used in the text of the CPC of Ukraine to denote the activity of collecting evidence during criminal proceedings, taking into account their application in the areas of criminal procedure and criminology.

The research was carried out by: systematic analysis of requirements for the preparation of regulations; generalization of the text of the articles of the CPC of Ukraine in terms of identifying concepts (terms) used to denote the activity of collecting evidence; clarifying the content of certain concepts (terms). The scientific novelty of the study is to reveal the content and formation of a terminological system that describes the activities of collecting evidence for its further use in the field of criminal procedure and criminology.

It is noted that a properly developed conceptual apparatus of the criminal process, in particular with regard to evidentiary activities, is a guarantee of a quick, complete, impartial investigation and trial and proper application of the Law. It is proved that a separate component of evidence, due to which the formation of a proper, admissible, reliable set of evidence and the adoption of procedural and tactical decisions during criminal proceedings is the collection of evidence. It is noted that the use by the legislator of different concepts that describe the same element of evidence - gathering evidence, does not contribute to a proper understanding by investigators, prosecutors, judges of the nature and methods of action to collect evidence, which reduces their effectiveness. It is proposed to consider as a system of interrelated concepts that describe the structure and disclose the content of the activity of collecting evidence, a number of terms (gathering evidence, identifying evidence, obtaining evidence, submission of evidence). In order to unify the terminology of the theory of evidence, the science of criminal procedure and criminology, it is proposed to define the concepts of «gathering evidence», «discovery of evidence», «obtaining evidence», «submission of evidence».

Key words: criminal proceedings; proving; gathering evidence; detection of evidence; obtaining evidence; submission of evidence.